

WIELOJĘZYCZNOŚĆ POD LUPĄ

– Chcemy dowiedzieć się, dlaczego ludzie dokonywali konkretnych wyborów językowych, w jaki sposób uczyli się władać kilkoma językami i do czego właściwie wielojęzyczność była potrzebna lokalnym społecznościom – mówi dr hab. Justyna Olko z Wydziału „Artes Liberales”, pierwsza kobieta w Polsce i pierwsza przedstawicielka nauk humanistycznych i społecznych, która została dwukrotnie wyróżniona grantem ERC.

ERC Consolidator Grant został przyznany badaczce w grudniu 2020 roku. Projekt rozpocznie się w drugiej połowie 2021 roku. Będzie realizowany w Centrum Zaangażowanych Badań nad Ciągłością Kulturową na Wydziale „Artes Liberales” UW z udziałem dwóch zagranicznych instytucji partnerskich. Zespół badawczy będą tworzyć m.in.: dr Heidi Colleran z Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology (Niemcy) oraz dr Alexander Andrason ze Stellenbosch University (RPA).

Granty Europejskiej Rady ds. Badań Naukowych (ERC) to prestiżowe nagrody przyznawane na realizację przełomowych badań w wybranym obszarze naukowym. Przyznawane są przez niezależną agendę Unii Europejskiej – *European Research Council* – w pięciu kategoriach: ERC Starting Grant, ERC Consolidator Grant, ERC Advanced Grant, ERC Proof of Concept oraz ERC Synergy Grant.

19 grantów Europejskiej Rady ds. Badań (ERC) w latach 2007-2021 dla naukowców z UW

2 granty ERC otrzymane przez dr hab. Justynę Olko

3 granty zostały przyznane badaczkom z Wydziału „Artes Liberales” UW

Dr hab. Justyna Olko wraz z zespołem będzie badać procesy i uwarunkowania, które wpływały na powstanie, trwanie lub utratę wielojęzyczności. Na ten cel Europejska Rada ds. Badań Naukowych (ERC) przyznała jej prestiżowy *Consolidator Grant*, w wysokości prawie 2 mln euro.

W ramach projektu *Multilingual worlds – neglected histories. Uncovering the emergence, continuity and loss in past and present societies* (MULTILING-HIST) naukowcy będą zajmować się rekonstrukcją, analizowaniem i wyjaśnianiem przyczynowo-skutkowych mechanizmów oraz procesów związanych z wielojęzycznością w kontekstach: historycznych, geograficznych, społecznych, politycznych i kulturowych.

MULTILING-HIST

Prace zespołu obejmą analizę historycznych i współczesnych obszarów koncentracji wielojęzyczności z czterech różnych regionów świata, które reprezentują różnorodne kolonialne i postkolonialne konteksty. Badania będą realizowane w Europie Środkowo-Wschodniej (Polska, Łotwa), Meksyku, Republice Południowej Afryki oraz na jednej z wysp archipelagu Vanuatu w Melanezji.

Badania obejmować będą wiele czynników, które wpływają na różnicowanie językowo-kulturowe. Będą to m.in.: uwarunkowania geograficzne, wzorce osadnictwa, formy organizacji społeczno-politycznej i lokalnej ekonomii, dynamika zmian demograficznych, relacje międzygrupowe, normy i praktyki społeczno-kulturowe (np. rodzaj zawieranych małżeństw), rola wierzeń, religii, systemów edukacji i obecność pisma, a także kolonializm, nacjonalizm i rozwój państw narodowościowych. – Do badania wielojęzyczności podchodzimy przekrojowo: od analizy czynników socjolingwistycznych, dotyczących m.in. wzorców codziennych interakcji społecznych i komunikacji, sposobów przekazywania i socjalizacji języka, lokalnych hierarchii językowych po ideologie i polityki językowe – mówi dr hab. Justyna Olko.

Naukowcy stosować będą interdyscyplinarną metodologię, która łączy badania źródeł historycznych i współczesnych oraz metody jakościowe i ilościowe. W projekcie wykorzystane zostaną narzędzia z wielu dziedzin i dyscyplin: historii, lingwistyki, antropologii społecznej i kulturowej, ekonomii behawioralnej, modelowania matematycznego i mapowania GIS.

WSPÓŁCZESNA WIELOJĘZYCZNOŚĆ

Projekt MULTILING-HIST umożliwi nie tylko analizę przebiegu procesów wielojęzyczności zachodzących w przeszłości, ale także pozwoli lepiej zrozumieć jej obecne uwarunkowania.

Według danych Komisji Europejskiej współcześnie 54% Europejczyków jest dwujęzycznych, 25% trójjęzycznych, a 10% czterojęzycznych. Drugim i kolejnym językiem, jakim władają mieszkańcy Europy, jest wyuczony język obcy¹. Choć nowoczesne społeczeństwa rozwijają zdolność do mówienia kilkoma językami, to jednak wielojęzyczność (rozumiana jako wielojęzyczność rdzenna, oparta na językach używanych lokalnie) w dobie globalizacji jest zjawiskiem ulegającym zanikowi.

Według danych Komisji Europejskiej współcześnie 54% Europejczyków jest dwujęzycznych, 25% trójjęzycznych, a 10% czterojęzycznych.

– Współczesna wielojęzyczność związana jest głównie z wartością ekonomiczną i prestiżem danego języka, jego znaczeniem na rynku pracy. Rodzice, posyłając dziecko na lekcje języka obcego, najczęściej kierują się tymi właśnie kryteriami. Naturalnym stanem dla grup rdzennych była natomiast wielojęzyczność funkcjonalna, którą nabywało się zwykle poza szkołą, w interakcjach z innymi członkami społeczności. Tego rodzaju wielojęzyczność znajduje się w drastycznym zaniku – zaznacza dr hab. Justyna Olko.

ZAGROŻONY JĘZYK LOKALNY

Przykładem funkcjonowania wielojęzyczności lokalnej we współczesnym świecie są Wilamowice – jedna ze społeczności, którą obejmą badania projektu MULTILING-HIST. Wilamowski, którym posługują się mieszkańcy niewielkiego miasta w powiecie bielskim, jest najmniej licznym językiem z zachodniogermańskiej grupy językowej i zarazem jednym z najbardziej zagrożonych w Europie. Językiem *wymysiöerys* mówi obecnie jedynie kilkadziesiąt osób.

Do lat 40. ubiegłego wieku *wymysiöerys* posługiwała się większość mieszkańców miasteczka. Po zakończeniu II wojny światowej miejscowe władze wprowadziły zakaz używania tego języka z powodu utożsamiania Wilamowian z Niemcami. Był to także początek represji wobec tamtejszej kultury.

Dr hab. Justyna Olko – historyk, socjolingwista i etnolog; dyrektor Centrum Zaangażowanych Badań nad Ciągłością Kulturową na Wydziale „Artes Liberales” UW; specjalizuje się w badaniu (między) kulturowej, społeczno-politycznej i językowej historii Mezoameryki ze szczególnym uwzględnieniem Indian Nahuatl oraz kontaktu językowo-kulturowego. Zajmuje się także problematyką dyskryminacji etnicznej, traumatyzacji oraz sprawczości grup rdzennych w perspektywie historycznej i współczesnej. Jest aktywnie zaangażowana w rewitalizację języków zagrożonych wymarciem, w tym wspieranie oddolnych inicjatyw rewitalizacyjnych, podejmowanych przez lokalne społeczności.

Dwa granty ERC

Dr hab. Justyna Olko jest pierwszą kobietą w Polsce oraz pierwszą przedstawicielką nauk humanistycznych i społecznych, która została wyróżniona grantem ERC dwukrotnie. W 2012 roku otrzymała pierwszy dla polskiej humanistyki *Starting Grant* na realizację projektu *Europe and America in Contact: A Multidisciplinary Study of Cross-Cultural Transfer in the New World Across Time*, dotyczącego mechanizmów przekazu kulturowego między Europą a Ameryką od XVI wieku przez okres kolonialny aż po współczesność. Dr hab. Justyna Olko jest także laureatką programów Focus oraz TEAM Fundacji na rzecz Nauki Polskiej. W listopadzie 2020 roku zwyciężyła w konkursie Falling Walls 2020, w kategorii nauk humanistycznych i społecznych za „burzenie murów między akademią i lokalnymi społecznościami na rzecz różnorodności językowej”.

Consolidator Grant jest trzecim grantem ERC przyznany pracownikom Wydziału „Artes Liberales” UW. W 2015 roku wyróżnienie Europejskiej Rady ds. Badań Naukowych, także w kategorii *Consolidator Grant*, otrzymała prof. Katarzyna Marciniak.

Dziś Wilamowice mierzą się z kolejnymi wyzwaniami dla istnienia lokalnego dziedzictwa. Pandemia oraz sytuacja związana ze wstrzymaniem środków z Funduszy Norweskich na budowę Muzeum Kultury Wilamowskiej (po przyjęciu przez radę miejską uchwały dyskryminującej osoby nieheteronormatywne) są czynnikami dodatkowo zagrażającymi różnorodności językowo-kulturowej tej społeczności.

– Pandemia mocno dotknęła mieszkańców Wilamowic. Zmarło wiele osób, zwłaszcza z najstarszego pokolenia, które jest przekaznikiem języka i tradycji. Utrudnione są aktywności rewitalizacyjne (np. w ramach lokalnej grupy teatralnej *Ufa fisa*) i nauczanie języka. Przestrzenią rewitalizacji językowo-kulturowej Wilamowian miało być też planowane muzeum. Nałożenie się tych dwóch czynników – sytuacji pandemicznej oraz wstrzymania realizacji inwestycji – będzie miało negatywne konsekwencje dla przetrwania kulturowego miejscowej społeczności – mówi dr hab. Justyna Olko. – Kulturowanie języka i kultury

rdzennej ludności nie tylko pozwala danej grupie na zachowanie jej tożsamości, ale także przyczynia się do szeroko rozumianego dobrostanu psychicznego. Wielojęzyczność lokalna jest czymś, co powinniśmy chronić. Pozostawienie procesów wielojęzyczności bez odpowiedniego wsparcia naraża je na całkowity zanik – wyjaśnia.

Zespół kierowany przez dr hab. Justynę Olko na Wydziale „Artes Liberales” oraz jego wieloletni współpracownicy, aktywiści z Wilamowic, od lat zaangażowani są w rewitalizację języka wilamowskiego. Naukowcy współpracują ze Stowarzyszeniem „Wilamowianie”, na wydziale prowadzony był również lektorat z języka wilamowskiego, w którym wzięło udział 25 studentów. Ochrona i wspieranie różnorodności kulturowo-językowej Wilamowian była jednym z celów trzyletniego projektu finansowanego z Programu Twinning Komisji Europejskiej (Horyzont 2020), *Engaged humanities in Europe: Capacity building for participatory research in linguistic-cultural heritage*.

NARZĘDZIA I STRATEGIE

Ochrona zagrożonych języków rdzennych jest jednym z celów przyświecających projektowi MULTILING-HIST. Naukowcy chcą również stworzyć listę zaleceń i narzędzi do opracowywania polityk językowych, które będą skutecznie wspierać istnienie różnorodności językowo-kulturowej.

– Lepšie poznanie mechanizmów i trajektorii wielojęzyczności pomoże nam zrozumieć głębsze przyczyny i skutki tego kluczowego aspektu interakcji międzyludzkich w przeszłości i czasach nam współczesnych. Dzięki temu możliwe będzie stworzenie skuteczniejszych narzędzi oraz strategii umożliwiających efektywniejsze zarządzanie różnorodnością językowo-kulturową w dzisiejszym zglobalizowanym świecie, w którym tak bardzo zagrożone są lokalne języki, a ich użytkownicy są marginalizowani i dyskryminowani – podkreśla dr hab. Justyna Olko.

¹ Dane z 2012 roku.

Wilamowski, którym posługują się mieszkańcy niewielkiego miasta w powiecie bielskim, jest najmniej liczny językiem z zachodniogermańskiej grupy językowej i zarazem jednym z najbardziej zagrożonych w Europie.

<

Śmierguńnicy w Wilamowicach na wozie.
Fot. J. Majerska-Sznajder.